

Тема 1

Поняття, предмет, метод та система права соціального захисту

Термін «соціальний захист» за своїм змістом, відповідно до ст. 46 Конституції України, є значно ширшим поняттям і включає в себе термін «соціальне забезпечення». Коло осіб, на яких поширюється соціальний захист, види і форми соціального захисту, умови та порядок їх застосування зазвичай визначаються окремими нормативними актами. Так, відповідними законами передбачений соціальний захист науковців, журналістів, військовослужбовців, працівників поліції, прокуратури, суду, інших працівників, громадян, які втратили роботу, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів війни, ветеранів праці, ветеранів військової служби та інших, хоча у правовій науці поняття «соціальний захист» – як правова категорія – не визначена. Соціально-економічні заходи із соціального захисту, крім матеріального забезпечення та обслуговування, передбачають компенсаційні виплати, відшкодування, поновлення прав та інші соціальні гарантії, які можуть визначатися нормами не тільки права соціального забезпечення, а й інших галузей права – трудового, цивільного, адміністративного, фінансового та інших.

Соціальне забезпечення тлумачиться як надання достатніх матеріальних засобів для існування кому-небудь з боку суспільства, або, іншими словами, будь-які види допомоги, які надає суспільство своїм членам, розглядаються як соціальне забезпечення. Побудова соціальної держави потребує більш інтенсивного правового регулювання соціальної сфери, а це, у свою чергу, зумовило потребу держави у формуванні окремої галузі права. Під *правом соціального забезпечення* слід розуміти сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають при наданні на відповідних

умовах і певному порядку державними і недержавними органами фізичним особам, які перебувають у складних юридично значимих ситуаціях і не мають достатніх засобів до існування, безплатно чи на пільгових умовах різних видів матеріального забезпечення зі спеціально створених для цього фондів.

Основа права соціального забезпечення становлять соціально-забезпечувальні відносини.

Соціально-забезпечувальні відносини – це відносини з приводу матеріального забезпечення громадян (членів їх сімей) чи надання соціальних послуг у разі настання обставин, які суспільством та державою визнані соціально значимими. У сучасній галузевій науці такі обставини називають соціальними ризиками. Соціально-забезпечувальні відносини можна поділити на дві групи: відносини щодо надання матеріального забезпечення (з приводу надання пенсій, із забезпечення фізичних осіб допомогою малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми та ін.); відносини щодо надання соціальних послуг (соціальне обслуговування інвалідів, пенсіонерів, безпритульних тощо). До речі, треба сказати, що за останні роки збільшилась кількість видів соціальних послуг, що надаються найбільш вразливим верствам населення:

- щодо здійснення компенсаційних виплат і надання субсидій та пільг за системою соціального забезпечення окремих категорій громадян;
- з приводу утримання дітей-сиріт і дітей, які залишилися безбатьківського піклування, у дитячих закладах інтернатного типу;
- щодо утримання дітей у дитячих закладах безоплатно чи з частковою оплатою;
- щодо надання безоплатно чи зі знижкою медичної допомоги і лікування, забезпечення ліками;
- стосовно забезпечення житлом малозабезпечених осіб безоплатно чи зі значною знижкою;
- з приводу безоплатного харчування учнівської молоді;

– щодо розподілу гуманітарної допомоги серед найбільш вразливих верств населення;

– з приводу недержавного пенсійного забезпечення (добровільного соціального страхування). Зазначені відносини через їх цільове призначення бажано вилучити із цивільного права і включити у предмет права соціального забезпечення.

Крім того, до предмета права соціального забезпечення належать процедурні та процесуальні, а також соціально-страхові відносини.

Процедурні відносини – це відносини щодо встановлення юридичних фактів, необхідних для виникнення матеріальних правовідносин чи вирішення спорів у позасудовому порядку. Роль процедурних відносин є доволі значною, оскільки порушення процедури може призвести до відмови у призначенні того чи іншого виду соціального забезпечення.

Процесуальні правовідносини виникають при розв'язанні питань соціального забезпечення у судовому порядку.

Соціально-страхові – це відносини у сфері загальнообов'язкового соціального страхування, які охоплюють такі відносини: щодо збирання та акумуляцію страхових внесків з платників; щодо розподільчої діяльності соціальних страхових фондів при визначенні виду та розміру соціальних виплат і соціальних послуг; щодо організації соціального страхування.

Методи правового регулювання права соціального забезпечення – це способи впливу за допомогою певних прийомів на поведінку людей у сфері соціального забезпечення, зокрема, при прийнятті державними органами відповідних юридичних норм, виникненні соціально-забезпечувальних правовідносин та реалізація фізичними особами права на конкретний вид соціального забезпечення у разі настання передбаченого законом соціального випадку.

У праві соціального забезпечення використовуються два основні методи

правового регулювання: диспозитивний та імперативний.

Під диспозитивним розуміють децентралізований спосіб впливу на суспільні відносини, за якого правове регулювання здійснюється на засадах автономії, координації юридичної рівності суб'єктів, не підпорядкованості їх між собою.

Імперативний метод – це централізований спосіб впливу на суспільні відносини, що базується на відносинах субординації (підпорядкування) між учасниками цих відносин. За допомогою диспозитивного методу в більшості випадків регламентується поведінка громадян, а імперативного – компетенція органів соціального захисту.

Правове регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення здійснюється за допомогою таких прийомів, як дозвіл, припис, заборона. Їхня комбінація складає той чи інший метод права соціального забезпечення.

Функції права соціального забезпечення – це правові характеристики соціальної ролі (призначення) цієї галузі права у житті суспільства та головних напрямів впливу її норм на поведінку людей з метою реалізації мети і завдань держави у сфері соціального забезпечення населення.

До функцій соціального забезпечення відносять:

1). Економічну (полягає в компенсації заробітку, втраченого у зв'язку з віком, непрацездатністю, втратою годувальника; частковій компенсації особі додаткових видатків при настанні визначених законом життєвих обставин; наданні мінімальної грошової допомоги чи соціальних послуг малозабезпеченим громадянам);

2). Політичну (сприяє підтриманню соціальної стабільності в суспільстві, для якого характерний значний розрив у рівні життя різних груп населення);

3). Демографічну (покликана стимулювати відновлення народонаселення, необхідного для нормального розвитку держави);

4). Соціально-реабілітаційну (спрямована на відновлення громадянського статусу інвалідів та інших соціально незахищених громадян).

Оскільки право соціального забезпечення взаємодіє з низкою галузей права, то виникає потреба у визначенні місця цієї галузі права у правовій системі України або, іншими словами, необхідність з'ясувати, як співвідноситься зазначена галузь права з іншими. Це сприяє уточненню предмета правового регулювання окремих галузей права, зокрема таких, як конституційне, адміністративне, фінансове, цивільне, трудове, медичне, соціальне та деяких інших.